

ΟΙ ΑΦΑΝΕΙΣ ΗΡΩΕΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ
ΓΕΩΡΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ ΝΟΒΑ

«Μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται
ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν»
(Θουκυδ. Β, 34)

Ὅσάκις, παραδομένοι στοὺς ἐθνικοὺς μας ρεμβασμούς, ἀναπολοῦμε τὴν 25 Μαρτίου 1821 καὶ συνειδητοποιοῦμε τὸ κοσμοϊστορικό της μεγαλειῶ, μύησι μᾶς εὐφραίνει συναρπαστική, μύησι σὲ ἀνώτερα πεπρωμένα, σὲ ὑψηλότερους προσανατολισμούς. Ἀποκάλυψι εὐαγγελικὴ μᾶς κατηχεῖ σὲ πνεῦμα θυσίας. Φανέρωσι θεϊκὴ μᾶς φανατίζει σὲ πάθος Ἐλευθερίας.

Μέσα στήν ἐθνικὴ κατάνυξι, πὸν μᾶς βυθίζουν τὰ «᾽Ωσαννά!» τῶν Μαρτύρων, μέσα στήν πατριωτικὴ ἔξαρσι, πὸν μᾶς μεταρσιώνουν τὰ «ἐλελεῦ!» τῶν Ἡρώων, ὄραματιζόμαστε νὰ ἀναδύονται καὶ νὰ προβάλλονται ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀρίζοντα οἱ ἀθάνατες Σκιᾶς τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν Ἡγητόρων τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη ἕως τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν. Ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Διάκο ἕως τὸν Παπαφλέσσα. Ἀπὸ τὸν Μᾶρκο Μπότσαρη ἕως τὸν Νικηταρῶ. Ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο ἕως τὸν Ἰωάννη Κωλέττη, ἀπομνημονευμένα ἔχομε τὰ ὀνόματα στὰ στήθη μας ἀπὸ τὰ θρανία τῶν Σχολείων. Ἀποτυπωμένες ἔχομε τὶς μορφές τους στὰ μάτια μας ἀπὸ τὶς ἀναρτημένες ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ Δασκάλου λιθογραφίες. Ὁ Κανάρης μὲ τὸ δαυλὸ τοῦ πυρπολητῆ. Ὁ Μιαούλης μὲ τὸ τηλεσκόπιο τοῦ Ναυάρχου. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσος μὲ τὰ δασύτριχα στήθη. Ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὴν περικεφαλαία. Ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης μὲ τὸν ἐπίδεσμο στὸ μάτι. Ὁ Χρῆστος Καψάλης μὲ τὰ μελλοθάνατα γυναικόπαιδα. Ἡ Μπουμπουλίνα δλόρθη κατάπρυμα στὸ καράβι της. Καὶ ἄλλοι, πολλοὶ ἄλλοι — ἄλλοῦ — παντοῦ — ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στερογιᾶς καὶ πελάγου τῆς αἱματοβαμμένης Ἑλλά-

δας, πού, ἐνσαρκώνοντας ἀγέρωχα τὴν Ἰδέα τῆς Ἑλευθερίας, μετροῦσε μεβιά τὴ σκλαβωμένη Γῆ της, φοβερὴ καὶ στὴν ὄψι της, φοβερὴ καὶ στοῦ σπαθιοῦ της τὴν κόφι.

Ἄντίλυλος τῆς Ἱστορίας ξαναλέει τὰ ὀνόματά τους. Ἄπόηχος τοῦ Μύθου ξαναθυμίζει τίς Ἀνδραγαθίες τους. Ἄπροβολέας τοῦ Θρύλου ξαναφατίζει τίς μορφές τους. Τοῦ Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ ὁ νηγὸς ἀναεώνει τὴν ὕστεροφημία τους...

Τὸ Νεοελληνικὸ Πάνθεο τῶν Ἡρώων καὶ τῶν Μαρτύρων τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας πλήρες! Δὲν λείπει κανεὶς ἀπὸ τοὺς γνωστούς, ἀπὸ τοὺς ληξιαρχημένους, ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους. Ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς παρόντες στὸ ἀναστάσιμο προσκλητήριό τῆς Ἐθνικῆς Ἐγγνωμοσύνης.

Ὅμως τὸ Πάνθεο εἶναι πραγματικὰ πλήρες; Δὲν λείπει σὶ ἀλήθεια κανεὶς; Ἡ μεγάλη του ἐπίσημη αἴθουσα, ὅπου ἀχιδοβολοῦν οἱ περίλαμπρες Μορφές τῶν ἐπωνύμων Ἡρώων καὶ Μαρτύρων, ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ μέγεθος τῆς Θεσίας, τὴν ἔτασι τῆς Ἀνδραγαθίας, τὴν ἔκτασι τοῦ ὀλοκαυτώματος; Ἀσφαλῶς ὄχι!

Ἀπουσιάζει ὁ Ἄγνωστος Στρατιώτης! Καὶ ἡ ἀπουσία του δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὀλοκληρωθῆ ἡ ἐπιμνημόσυνη ἱεροτελεστία. Κάτω ἀπὸ τὴν ὀλόφωτη, τὴν πανηγυρικὴ τοῦ Πανθέου μας αἴθουσα, ἀψιδώνονται οἱ θόλοι Ἱερῆς Κρύπτῆς. Ἐκεῖ, στὸ θαμποφώτιστο χῶρο της, ὅπου τρεμοσβήνει κάποιον ταπεινὸ καντῆλι, ἐκεῖ, ὅπου τὴ νεκρικὴ σιγὴ δὲν ταράζει κανέναν ἀντίλαλο ὕμνου ἢ θρήνου, ἐκεῖ πλανῶνται ἀθόρυβα, ἀπαρπόμενα, ἀδιαμαρτύρητα, πλανῶνται οἱ σεμνὲς Σκιὲς τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων, τῶν ἀνωνύμων Μαρτύρων... Πλανᾶται τὸ μέγα πλῆθος τῆς φασματικῆς Στρατιᾶς, πού συγκροτοῦν οἱ ἀπολησμονημένοι τοῦ Θρύλου, οἱ ἀκατάγραφοι τῆς Ἱστορίας.

Στὴν πανίερη αὐτὴ ἀφανῆ Κρύπτῃ τοῦ Πανθέου μας χρέος μας εἶναι νὰ προσέλθουμε σήμερον καὶ νὰ προσκυνήσουμε εὐλαβικὰ τὸ ἀνεπίγραφο κενοτάφιό Ἐκείνων πού δικαιοῦνται τὸ πᾶν γιὰτὶ ἀρκοῦνται στὸ τίποτα!...

Ὅσην ἀλήθεια κι ἂν περικλείῃ ἡ κρίσις ὅτι ἡ Ἱστορία τῶν Ἐθνῶν εἶναι ἡ Ἱστορία τῶν μεγάλων τους Ἀνδρῶν, μεγαλύτερη καὶ ἀπόλυτη ἀλήθεια, ἀσυζήτητη καὶ ἀναντίρρογη, εἶναι τούτη: Ὅτι ἂν τὰ ἔθνη, ἂν οἱ λαοί,

ἂν τὰ πλήθη δὲν προσφέρουν αὐτοσυνείδητα καὶ ἀυθόρμητα τὸ ἀπαιτούμενο στερεὸ συμπαγὲς ἠθικὸ ἔδαφος, οἱ μεγάλοι τους Ἕντες δὲν μπορούνε νὰ οἰκοδομήσουν καὶ νὰ ἐξωραΐσουν τὴν Ἱστορία! Ἡ ποιητικὴ προβολὴ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων στὴν παγκόσμια ὀθόνη καὶ ἡ ἐνσωμάτωσί τους στὸν παγκόσμιο κώδικα, κατορθώνεται μόνον μὲ τὴν καθολικὴ τῶν λαῶν ζύμωσι καὶ ἔξαρσι. Χωρὶς δὲ τὴν ποιητικὴ αὐτὴ προβολὴ τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐνὸς λαοῦ δὲν κατακτᾶται μέσα στὴ συνείδησι τῆς ἀνθρωπότητος ἡ Ἀθανασία! Τῆς Ἀθανασίας ψυχὴ εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν πολλῶν καὶ ὄχι ἡ ψυχὴ τῶν ὀλίγων... Ἄς θυμηθοῦμε τὸ Μεσολόγγι. Ποιὸς ἐσύνθεσε τὸ ἀθάνατο ἔπος του, ποὺ εἶχε συνταράξει τὴν Οἰκουμένη ὀλόκληρη; Ἡ «Φρουρά»! Ἐκεῖνη δημούργησε τοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους», ποὺ δὲν ἀξιόθηκε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν ἔκφρασί τους ὁ Ἐθνικὸς Ποιητής. Μήπως τὸ Σούλι, μήπως τὸ Ζάλογγο δὲν ἐπιβεβαιώνουν τοῦ λόγου μου τὸ ἀσφαλές;

Ἄλλως τε, μήπως ἀπὸ τὸ ἀνώνυμο πλῆθος τοῦ λαοῦ δὲν ἐκπηγάζουν σὰν ἀνώτερες ἐκφράσεις του, σὰν συμπτωνωμένους συνισταμένους του, οἱ ἐπώνυμοι, οἱ ἔξοχοι, οἱ μεγαλοῦργοί του Ἕντες; Δὲν εἶναι οἱ προνομιούχοι Ἐκεῖνοι σπλάγχνο τῶν σπλάγχνων τοῦ Λαοῦ, νεῦρο τῶν νεύρων του, καρδιὰ τῆς καρδιᾶς του, τῆς ψυχῆς του ψυχὴ;

Ἄν τοῦτο ἰσχύη γιὰ ὅλα τὰ Ἕθνη, γιὰ ὅλους τοὺς Λαούς, ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821, ποὺ τὴν ἱστορικὴ ἐκεῖνη στιγμή, ἀνεξιχνίαστα προσδιωρισμένη ἀπὸ τὴ Μοῦρα, ἔπειτα ἀπὸ τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς, ὕψωσεν ἡρωικὰ τὸ κρυμμένο σπαθὶ τῆς Ἐθνικῆς Πίστεως καὶ διεκδίκησεν ἀποφασιστικὰ τὴν Ἐλευθερίαν της!

Ποῦ εἶχε κρυμμένο τόσους αἰῶνες τὸ σπαθὶ της; Κάτω ἀπὸ τὸ ἀσύλητο Θυσιαστήριο τῆς Ἁγιά-Σοφιάς, ναί!, ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἀμίαντο Εἰκονοστάσι τῆς κάθε ταπεινῆς καλύβας!

Τὸ σπαθὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου δὲν εἶχε πέσει στὰ χέρια τοῦ Μωάμεθ! Ἐγενεν Ἰδέα, ἔγενεν Πίστι, ἔγενεν Ἐλπίδα. Κ' ἔμεινε στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, τέσσερες αἰῶνες!

Ἐμεινεν ἐξαῦλωμένο, ὅμως πανίσχυρο, ἔμεινεν ὀπτασία, ὅμως ἀνεξί-

τηλή στα βάρη της Ψυχής του Γένους! Καί ήταν τὸ Γένος δλόκληρο, πὸν εἶχε ἐμπνευστῆ προφητικά, πὸν εἶχε προπαρασκευάσει καρτερικά, πὸν εἶχε πραγματοποιήσει ἡρωικά τὸ μεγαλόρρημα τοῦ 1821.

Ὑμνησα ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδιαν αὐτὴν ἐδῶ ἐπίσημη θέσει τὴν Ψυχὴ τοῦ γένους. Τὸ δίκαιο τῆς ἀπόνειμα ἐγκώμιο, γιατί αὐτὴ εἶχεν ἀντιμαχῆσαι μὲ τὴ Μοῖρα, αὐτὴ εἶχεν ἀντιδικῆσαι μὲ τὴν Ἱστορία. Αὐτὴ ἢ Ψυχὴ τοῦ Γένους, δὲν εἶχε ποτὲ συνθηκολογήσει μὲ τὸν Κατακτητὴ, δὲν εἶχε ποτὲ προσεπικυρώσει τῆς σκλαβιᾶς τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφασιν!

Ἀποτραβηγμένη στὴ χρυσὴ Ἀκρόπολιν τῆς Ἰδέας, πὸν ἢ Βία δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τὴν ἐκπορθήσῃ, ὠχυρωμένη στὸ διαμαντένιο μετερίζι τῆς Πίστεως, πὸν καμμιά ὕλικὴ δύναμι δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τὸ ἀνατρέψῃ, περισώσεν ἢ Ψυχὴ τοῦ Γένους ἐκεῖ ψηλά, σὲ ἀπροσπέλαστο ἄδυτο, περισώσεν ἀνόθεντὴ τὴ σταγόνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Αἵματος, περισώσεν ἀμόλυντο τὸ κύτταρο τοῦ Ἑλληνικοῦ σπέρματος. Τὸν «πυρῆνα» διαφύλαξε τῆς Φυλῆς! Τὸ «ἄτομο» ἀπομόνωσε τοῦ Ἑλληνικοῦ εἶναι!

Διάσπασιν τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἢ ἔκρηξι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821! Πυρηνικὴν ἀνάπτυξεν ἐνέργεια ἢ ἐξάπλωσί της! Πρέπει νὰ καταφύγῃ κανεὶς ἐκ τῶν ὑστέρων στὶς σύγχρονές μας καταχτήσεις τῆς Ἐπιστήμης γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἄφατο θαῦμα τῶν ψυχικῶν διασάσεων, πὸν κατώρθωσε νὰ προσλάβῃ ἢ δυναμικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους στα ἑφτά χρόνια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα μέσα στὴν πιὸ ἄνιση, μὲ τὰ ὕλικά κριτήρια, πάλιν...

Ἦταν ἢ ἐμπνοὴ τοῦ Ἔθνους πὸν ἀνδραγάθησεν. Ἦταν ἢ ρίζα τῆς Φυλῆς πὸν ἐθριάμβευσεν. Τοῦ λαοῦ ἦταν τὸ φυλλοκάρδι πὸν ἐθανματούργησε!

Μέσα στὴν ἱστορικὴν αὐτὴν Ἀλήθεια καὶ μόνο μποροῦμε νὰ προσμετρήσωμε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξία τῆς συμβολῆς τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων τοῦ 1821. Νὰ συλλάβουμε τὴν παρθενικότητα τοῦ ἡρωισμοῦ τους, τὴν ἀγνότητα τῆς θυσίας τους, τὴ μεγαλωσύνη τῆς ἀνωνυμίας τους.

Ὅταν ἀτενίζουμε ἐκθαμβοὶ τὸν οὐράνιον θόλο τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ὅσο καὶ ἂν μᾶς μαγεύουν τὰ ἀποκρυσταλλωμένα ἄστρα τῶν ἐπω-

νύμων ήρώων της, άλλο τόσο πρέπει να μᾶς συγκινή τὸ ἀντίκρουσμα τοῦ διάχυτου Γαλαξία τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων. Πραγματικά, ἓνα θαμπόφωτο Γαλαξία ἀπὸ ἀδιόρατα, ἀξεχώριστα, ἀμνημόνευτα ἀστέρια συναποτελεῖ τὸ πλῆθος τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων κατάκορφα στὸ ἐθνικὸ στερέωμα. Πρὸς τὸν ἀπροσπέλαστον αὐτὸν Γαλαξία ἄς ὑψώσουμε τὴ σκέψι μας καὶ τὴ συνείδησί μας, ἄς ὑψώσουμε τὸ σεβασμὸ μας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μας.

Ἡ Πατρις ἀδυνατεῖ νὰ συντάξῃ τὸ Μητροῶο τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων γιατί τὰ στοιχεῖα τους δὲν εἶναι καταχωρισμένα στὸ Δηξιαρχεῖο τῆς Ἱστορίας. Ἐμεῖς ὅμως καὶ μποροῦμε καὶ ὀφείλομε στὸ ἐθνικὸ ἀναμνηστικὸ του Δεύκωμα νὰ κρατήσῃ ὁ καθένας μας μιὰ σελίδα λευκὴ, ἄγραφη, ἀφιερωμένη στοὺς Ἀφανεῖς Ἡρωες. Καὶ μὲ τὴν ἀφανῆ μυσικὴ μελάνη τῆς φαντασίας νὰ σημειώσῃ στὴ σελίδα ἐκείνη τὴν ὑπαρξί καὶ τὴν παρουσία ἐκείνων, πὸν ἔδωσαν τὸ πᾶν στὴ μεγάλη ὑπόθεσι τῆς ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας, ἔδωσαν τὸ πᾶν καὶ δὲν ἔδωσαν ἓνα μόνον: δὲν ἔδωσαν τὸ ὄνομά τους! Δὲν ἔδωσαν τὴν ὑστεροφημίαν τους!

Ἐν τούτοις οἱ Ἀφανεῖς Ἡρωες δὲν εἶναι ὄλοι ἄγνωστοι, δὲν εἶναι ὄλοι ἀνώνυμοι. Ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους πὸν ἀναφέρονται μόνον ἀριθμητικὰ στὰ χρονικά τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα: «Σήμερα χάθηκαν ἕξ δικοί μας»... Αὐτοὺς τοὺς ἕξ δὲν θὰ τοὺς μάθῃ κανεὶς ποτὲ ποιοὶ ἦταν! Καὶ ὅμως κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ξέρῃ πόσο σημαντικὰ εἶχε βοηθήσει ὁ χαμὸς τους τὴν ὑπόθεσι τῆς Ἐλευθερίας κατ' ἐκεῖνο τὸ «σήμερα», πὸν εἶχε γιὰ ἐπαύριο τὴν ὀριστικὴν νίκη.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς, πὸν δὲν ξέρουμε κἄν οὔτε τὸ βέβαιο ἀριθμὸ τους καὶ πὸν εἶναι γι' αὐτὸ οἱ ἀφανέστατοι τῶν Ἀφανῶν, ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐπώνυμοι καὶ οἱ γνωστοί. Ἐκεῖνοι, πὸν τὰ ὀνόματά τους περισώθηκαν στὰ ἱστορικὰ χρονικά, στὰ ἐθνικὰ κατάστιχα, στοὺς ἐπίσημους φακέλους, στὰ ἀμνημονεύματα τῶν ἐπιβιωσάντων συμπολεμιστῶν. Ἐκεῖνοι, πὸν καὶ ἡ ὑπαρξί τους ἀναφέρεται καὶ ἡ παρουσία τους σημειώνεται καὶ ἡ δρᾶσι τους μνημονεύεται. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν δοξολογηθῆ ὅσον πρέπει. Δὲν ἔχουν τιμηθῆ ἀνάλογα. Κ' ἔχουν ἀπολησιμονηθῆ. Κ' ἔχουν ἀποκοπῆ ἀπὸ τὴ Δεγεῶνα τῶν Ἐνδόξων. Κ' ἔχουν ἐνσωματωθῆ στῶν Ἀφανῶν τὴ λεγεῶνα.

Ἐκεῖ ἀνήκουν κ' ἐκεῖνοι. Στήν ἀφανῆ Κρούπτη θά συναντήσουμε τίς Σκιές τους, ὄχι στήν ἐπίσημη αἴθουσα τοῦ Πανθεοῦ μας. Στόν διάχυτο Γαλαξία θά ἀναζητήσουμε τήν παρουσία τους, ὄχι στόν ἄλλο διάστερον οὐρανὸ τοῦ ἐθνικοῦ μας στερεώματος... Ἐκεῖ τοὺς τοποθέτησε ἡ ἱστορική τους Μοῖρα. Καὶ ἴσως ἔχουν ἐκεῖ πὺ ἀνετη ἱκανοποίησι.

Οἱ ἐπώνυμοι Ἀφανεῖς Ἡρωες, πὸν ψελλίζει τὸ ὄνομά τους ἢ Ἱστορία ἀλλὰ δὲν τὸ διαλαλεῖ φωναχτά, ἀν δὲν ἔχουν τὸ Πάνθεό τους, ἔχουν μολαταῦτα τὸ Μανσωλεῖο τους. Ἄς μοῦ ἐπιραπῆ νὰ ὀνομάσω ἔτσι τὸ «Τμῆμα Χειρογράφων καὶ Ἱστορικῶν Ἀρχείων» τῆς Ἐθνικῆς μας Βιβλιοθήκης.

Υπάρχουν ἐκεῖ σὲ πολυάριθμες θῆκες εἰκοσιπέντε περίπου χιλιάδες ἀτομικοὶ φάκελοι Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821. Ὅστεοφυλάκια μοιάζουν οἱ θῆκες ἐκεῖνες. Καὶ κάθε φάκελος, ἐπισημειωμένος μὲ ἓνα ὄνομα, μοιάζει σὰν ἐπιτάφια πέτρα πὸν περικλείνει τὰ μόνια διασωθέντα λείψανα τοῦ Ἀφανοῦς ἐκεῖνου ἤρωα. Ἱερὴ κειμηλιοθήκη!

Εἰσέρχεται κανεὶς μὲ συγκίνησι καὶ ρῖγος τὸν διατρέχει. Αὐθυποβάλλεται καὶ νομίζει πὸς ἀκούει νὰ τρίζουν κόκκαλα ἱερὰ — τὰ ἴδια ἐκεῖνα, πὸν ἀπὸ μέσα τους εἶναι βγαλμένη ἢ Δευτεριά τῶν Ἑλλήνων! Ἀλαφιάζεται καὶ πιστεύει πὸς ἀκούει ν' ἀντηχοῦν κλαγγές ἀπὸ σφαγερὰ γιαταγάνια, ὁμοβροντίες ἀπὸ φονικά καριοφίλια! Ἄλλ' ὅταν αὐτοκυριορχηθῆ καὶ προσαρμωσθῆ στὴ νεκρὴ πραγματικότητα, ὅταν ἀνοίξῃ τίς θῆκες, ὅταν ἀναδιφήσῃ τοὺς φακέλους, ἐκεῖνο πὸν θ' ἀφουγκρασθῆ θά εἶναι — ξέψυχοι τώρα πιά — μακρνοὶ στεναγμοὶ παραπόνων, σβησμένες τώρα πιά στὸ ἀναδίπλωμα τῶν αἰῶνων σεμνὲς ἐπικλήσεις πολεμικῶν τίτλων.

Οἱ φάκελοι ἐκεῖνοι τῶν παλαιῶν Ἀγωνιστῶν περιέχουν κυρίως ἀναφορὰς τῶν ἰδίων ἢ τῶν ἀπογόνων τους πρὸς τὴν ἀριγέννητη Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Ἀπειθύνονται μὲ πειθαρχημένη εὐλάβεια πρὸς «τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν», πρὸς «τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σῶμα», πρὸς «τὴν ἐπὶ τῶν Θεσιῶν καὶ Ἀγόνων Ἐπιτροπὴν», πρὸς «τὴν ἐπὶ τῶν Παλαιῶν Ἐκδουλεύσεων Ἐξεταστικὴν Ἐπιτροπὴν». Περιέχουν ὑπομνήσεις ὑπηρεσιῶν καὶ διεκδικήσεις δικαιωμάτων.

Ποῖος μπορεῖ νὰ ξέρῃ ποιά καὶ πόσα ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν Ἀφανῶν

ἐκείνων Ἡρώων εἰσακούστηκαν καὶ ἱκανοποιήθηκαν! Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρῃ πόσα ἔμειναν ἀνικανοποίητα καὶ δικαίωσαν στὸν αἰῶνα τοὺς ἀγαναχτισμένους στίχους τῶν Σούτσων καὶ τῶν Παράσχων!... «Εἰς τὰς Σκιὰς τῶν Ἀγνώστων Ἡρώων» διαλαλεῖ ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος:

Γνωρίζουν ὅτι ἄγνωστοι θὰ πέσωσι γνωρίζουν
ὅτι τῆς λήθης ἢ ψυχρὰ τοὺς ἀναμένει κλίνη,
καὶ ὄμως εἰς τὸν θάνατον ἀτάραχοι βαδίζουν.
Δὲν πολεμοῦν ὑπὲρ αὐτῶν οὐδέποτε Ἐκεῖνοι!
Αὐτοὶ τὴν πείναν, τὰς πληγὰς, τὸ μνήμα, τὴν σκοτίαν,
καὶ ἄλλοι, ἄλλοι εἰς τὸ φῶς κ' εἰς τὴν ἀθανασίαν!

ᾠ ἦρωες ἀγνώριστοι, πεσόντες εἰς τὰ σκότη!
εἰς τὴν μνήμη λησμονῆ τὴν ἔξοχον θυσίαν,
ἐκεῖ ἐπάνω τοῦ Θεοῦ τὸ βλέμμα δὲν ὑπνώττει
βλέπει τὰ ἔργα, καὶ ποτέ, ποτέ τὴν ἱστορίαν...

ᾠ ἦρωες ἀγνώριστοι, πεσόντες εἰς τὰ σκότη,
ἂν εἶσθε κάτω ἔσχατοι, ἐπάνω εἶσθε πρῶτοι!

Καθὼς στὰ μεγάλα κοχύλια, ὅσα χρόνια κι ἂν μένουν στὴ στεριά, διατηρεῖται πάντα στὸ μυχό τους ὁ ἀχὸς τῆς θάλασσας, ἔτσι διατηρεῖται καὶ ὁ ἀπόηχος τοῦ Εἰκοσιένα στὰ σκεβρωμένα ράφια τοῦ Ἀρχείου τῶν Χειρογράφων. Ἡ Ἀλαμάννα καὶ τὰ Δερβενάκια, τὰ Ψαρὰ καὶ τὸ Μεσολόγγι, τὸ Μανιάκι καὶ τὸ Φάληρο βοοῦν κι ἀντιβοοῦν χλαπαταγὲς πολέμων, ἀλαλαγμοὺς νικητῶν, ὀλοφυρμῶν ἠττημένων, δραματικὲς ἐναλλαγὲς ὀλέθρων καὶ θριάμβων...

Ἄφοῦ δὲν ἔχουν ἄλλο Κοιμητήριο καὶ μόνον στὸ Ἀρχεῖο τοὺς ἐκεῖνο πραγματοποιοῦν τὴν σύναξί τους, κάτι πὸν θὰ μοιάζῃ Δεύτερη Παρουσία πρέπει νὰ συντελεῖται ἐκεῖ μὰ μέρα ὅπως ἡ αὐριανὴ 25 Μαρτίου, πὸν τὸ Θούριο τοῦ Ρήγα Φερραίου καὶ ὁ Ὅρκος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ συνακούγονται ὄχι σὰν ἀντίλαλος παρελθόντος ἀλλὰ σὰν μῆνυμα αἰωνίου παρόντος.

Δὲν ἔχω τὴ δύναμι τῆς φαντασίας πὸν χρειάζεται γιὰ νὰ προβάλω

στον δραματισμό σας τὸ μεγαλεῖο μιᾶς τέτοιας Δεύτερης Παρουσίας τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων...

Ἔκανα μιὰ στιγμή τὴ σκέψι νὰ ἀντιγράψω τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν Ἀγωνιστῶν ἐκείνων ἀπὸ τοὺς φακέλους τοῦ Ἀρχείου καὶ νὰ τὰ ἐκφωνήσω σήμερα ἐδῶ γιὰ νὰ λειτουργηθοῦν, νὰ στεφανωθοῦν, νὰ δοξολογηθοῦν, ἕνας - ἕνας καὶ ὄλοι μαζί, ὅσο τοὺς ἀνήκει. Ἀλλὰ εἶναι τόσο πολλοί! Εἰκοσιπέντε χιλιάδες...

Ἡ Μοῖρα τους θέλει νὰ μείνουν ἐκεῖ ἀνεκφώνητοι, ἀμνημόνευτοι, ἀστεφάνωτοι, συνταντισμένοι μὲ τοὺς ἄλλους ὄλους, πὺ δὲν ἔγινε γνωστὸ τ' ὄνομά τους, πὺ δὲν ἔγινε γνωστὸς ὁ ἄθλος τους οὔτε κἂν ἀπὸ μιὰν ἀναφορὰ παραπόνων περιωσμένη σ' ἕνα φάκελο...

Πολλὲς φορές ὅμως πολλῶν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἡμιφανεῖς ἀνασύρει στήν ἐπιφάνεια τὰ ὀνόματα ἢ ἔρευνα τῶν ἱστορικῶν, ἢ φιλοτιμία τῶν ἀπογόνων, τὸ χρέος τῶν συμπατριωτῶν.

Ὡσὰν νὰ μὲ κνηγᾶ ἕνα τέτοιο χρέος, προσδοκῶντας μιὰν εὐχὴ κι' ἐξορκίζοντας μιὰ κατάρα, ἀνοίγω μὲ συγκίνησι τὸ προσωπικό μου Δεύκωμα καὶ στὴ λευκὴ σελίδα τῶν Ἀφανῶν Ἡρώων βρῖσκω νὰ ἔχω σημειώσει τρία ὀνόματα:

Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος

Εὐθύμιος Εὐδης

Γεώργιος Ἀνεμογιάννης

Ὁ πρῶτος, ἔμπειρος καὶ γενναῖος μαζί πολεμιστής, προικισμένος μὲ πνεῦμα ἐπινοητικὸ καὶ ψυχὴν ἀνδρείαν, ἀφοῦ πρῶτα ἐπολέμησε στὸ Μοριά μὲ τὸ σῶμα τοῦ Γιάννη Νοταρᾶ, ἔπειτα ἐπρόσφερε στήν Πολιορκία τοῦ Μεσολογγοῦ πολυτίμες ὑπηρεσίες. Αὐτὸς σοφίστηκε νὰ κλέβῃ τὴ νύχτα τὸ χῶμα, ὅσο συσσώρευαν τὴ μέρα οἱ σκλάβοι τῶν Πασάδων γιὰ νὰ κατακαλύψουν τὴν τάφρο τοῦ ταπεινοῦ Φράχτη, πὺν ἢ ἀήτητη Φρουρὰ εἶχε μεταμορφώσει σὲ περὶφανο, ἄπαρτο κάστρο. Αὐτὸς ἀνοίξε στοὺς περιμάχητους προμαχῶνες Τερζίμπιλε καὶ Μεγάλη Τάπια τοὺς σωστικούς ὑπονόμους, πὺν ἀνάτρεψαν τὴν προώθησι καὶ ἀνάγκασαν τὰ φουσάτα τοῦ Κιουταχῆ ν' ἀποσυρθοῦν πάλι στοὺς πρόποδες τοῦ Ζυγοῦ. Αὐτός, σὰν φρούραρ-

χος τῆς Κλείσοβας, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια τοῦ Χατζηπέτρον, μὲ ἀφάνταστη παλληκαριά καὶ μὲ ἀξιοθαύμαστη ἀμυντικὴ ὀργάνωσι, κράτησε νικηφόρα τὸν ἀγῶνα ἐπὶ ἑνδεκα ὥρες, ὅσο πὺν ἔφτασε μισὴ ὥρα πρὸ τῆς νίκης ὁ Κίτσος Τζαβέλλας. Αὐτός, ὁ Σωτηρόπουλος, προσευχήθηκε στὴν Παναγιά τῆς Κλείσοβας καὶ ἔπειτα βγήκε στὸ ταμποῦρι τῆς σκεπῆς, σημάδεψε τὸ γαμπρὸ τοῦ Ἰμπραήμ, Χουσεῖν Μπέη, καὶ τὸν ξάπλωσε νεκρό. Ἐπισφράγισεν ἔτσι μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὴν ὀριστικὴ νίκη.

Συμπολεμιστὴς τότε στὸ Μεσολόγγι ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας γράφει στὸ ποίημά του «Κλείσοβα» :

« . . . . .
 Ὁ ἥρωας Σουσιμάνης τὸν εἶδε καὶ τάσσει
 λαμπάδα μεγάλην εἰς τὴν ἐκκλησίαν
 Ἄν εἰς τοῦ ἀπίστου τὸ μέτωπον φθάσῃ
 νὰ ρίψῃ θανάσιμον σφαῖραν του μίαν.
 . . . . . »

Καὶ ἐξηγεῖ σὲ ὑποσημείωσι (Β' ἔκδοσι Ἀπάντων - 1883, σελ. 86 - 89):

« Ὁ ἐκ Κραββάρων Π. Σωτηρόπουλος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τῶν Σουσιμαναίων » (Ἔτσι ὁ ἥρωας αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του πὺν σκοτώθηκε στὸ Μεσολόγγι ἔδωσαν στὸν ἱερόν Ἀγῶνα τὸ «παρόν» καὶ τοῦ γένους τῶν Σουσιμαναίων, παλαιῶν ἀρματολῶν — ὁ Κώστας Σουσιμάνης ἦταν ἀρχηγὸς τῆς Ρούμελης στὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1770 —, πὺν τοὺς εἶχεν ἐξολοθρεύσει ὁ Ἀλὴ Πασάς πρὶν ἀπὸ τὸ 21 καὶ μόνον ἓνα πεντάχρονο τότε ἀγόρι εἶχε μείνει στὴ ζωή).

Καὶ ἄλλοι ἔνδοξοι «Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» τοῦ Μεσολογγιοῦ προσεπικυρώνουν τοὺς στίχους τοῦ Ζαλοκώστα. Ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, ὁ Σπυρομήλιος, ὁ Ἀρτέμης Μίχου. Ὁ τελευταῖος σὲ ὑποσημείωσί του τονίζει: «Εἰς τὸν ὑποσωματάρχην τοῦτον (Παναγιωτάκην Σωτηρόπουλον, Κραββαρίτην) ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ ἐπώνυμον «Ἡρως τῆς Κλείσοβας».

Ἄλλος δὲ ἀγωνιστής, ὁ Πελοποννήσιος Στρατηγὸς Κανέλλος Δεληγιάννης, γράφει στὰ Ἀπομνημονεύματά του: «... Ἄλλ' ἢ ἔνδοξος αὐτὴ νίκη τῆς νήσου Κλείσοβας, ἣτις ἀφήνει ἐποχὴν καὶ στολίζει τὰς ὠραιότερας

σελίδας τῆς ἀθανάτου ἱστορίας τῆς Πατρίδος, ἀποδίδεται ἀποκλειστικῶς καὶ ἀδιαφιλονικητῶς εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον τὸν Παναγιωτάκην Σωτηρόπουλον, Κραββαρίτην, δικαίῳ τῷ λόγῳ καὶ εἰς οὐδένα ἄλλον καθὼς θέλουσί τινες νὰ παραμορφώσουν τοιαύτην πασίγνωστον ἀλήθειαν».

Ὁ ἴδιος Κανέλλος Δεληγιάννης περιγράφει καὶ ἄλλον ἀφάνταστον ἥρωισμόν τοῦ Σωτηροπούλου κατὰ τὴν τραγικὴν νύχτα τῆς Ἐξόδου. Πέρασε μὲ ἑκατὸ παλληκάρια του τῆς Κλείσοβας στὴ στεριά, σύμφωνα μὲ τὶς διαταγὰς ποῦ εἶχε, καὶ περίμενε ἐκεῖ νὰ συνενωθῇ μὲ τὴ Φρουρά. Προχώρησε πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἠκολόνα τῶν γυναικοπαίδων, ποῦ εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ πέσῃ ἐπάνω στὴν ἐνέδρα τοῦ Τουρκικοῦ ἱππικοῦ. Ἀνατριχιαστικὸ δρᾶμα φοβερῆς σφαγῆς ἀθώων πλασμάτων ἀπειλήθηκε. Μία ἀπὸ τὶς τραγικώτερες ἑκατόμβες τῆς ἱστορίας ἐπρόκειτο νὰ συντελεστῇ. «... Εἰς τὴν τρομερὰν δὲ περίστασιν καὶ τὸν κίνδυνον ἐκεῖνον – γράφει ὁ Δεληγιάννης – ἐξῆλθεν ὁ ἀτρόμητος Ἀρχηγὸς τῆς Κλείσοβας Παναγιώτης Σωτηρόπουλος μὲ ἑκατὸν περίπου στρατιῶτες, οἵτινες διεσώθησαν ζῶντες (ἐννοεῖ ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Κλείσοβας) καὶ προσέβαλον ἀτρομῆτως τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν μὲ μεγάλην γενναιότητα καὶ τὸ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ ἐνόθησαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν διασωθεῖσαν ἕως ἐκεῖ Φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου καὶ διὰ μυρίων τρομερῶν κινδύνων ἔφθασαν εἰς τὸν Ἅγιον Συμεῶνα...».

(Ὁ Σωτηρόπουλος ἔσωσε τότε, κρατῶντας τὴν ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ τὴ Μεσολογγίτισα ἐρωμένη καὶ κατόπιν ἐπίσημο σύζυγο τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα).

Ἀπὸ ἐκεῖ ἀσφαλῶς ἀκολούθησε τὴν ἐπίσημη πορεία τῆς Φρουρᾶς ἀπὸ Ναυπακτία καὶ Δωρίδα πρὸς Ναύπλιο. Φυσικὸ εἶναι νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πέρασε κι ἀπ' τὴ γενέτειρά του Λομποτινά, ἀφοῦ, καθὼς βεβαιώνει ὁ Κασομούλης, εἶχε καταφύγει ἐκεῖ μέρος τῆς Φρουρᾶς. Τὸ πατρικὸν τοῦ Ἀρχοντικὸ ἦταν κατεστραμμένο, ὅπως καὶ ὁ πύργος τοῦ Κανναβοῦ, ἀπὸ τὴν ἀδυσώπητη τῶν δύο οἰκογενειῶν ἔχθρα καὶ ρῆξι. Στὸ Ναύπλιο ἔλαβε πολλὰς ταλαιπωρίας ὁ Σωτηρόπουλος ἀπὸ τὴν ἀπηνή καταδίωξι τοῦ Κανναβοῦ. Καὶ ξαναφαίνεται στὸ στρατόπεδο τῆς Ἀθήνας. Πολὺν κολακευτικὰ γράφει γι' αὐτὸν ὁ Μακρογιάννης. Μὲ τὴν καταπληχτικὴν του μάλιστα εὐλικρι-

νεια φανερώνει πώς τὸν θεωροῦσε σὰν τὸν πῶς σημαντικό του ἀντίζηλο καὶ «πονηρὰ» τὸν ἀπομάκρυνε κάποια μέρα γιὰ νὰ μὴν τοῦ πάρῃ τὴν ἀρχηγία τῶν Ἀθηναίων.

Σ' ὅλες τὶς μάχες γύρω στὴν Ἀθήνα, τέλος τοῦ 1826 καὶ ἀρχὲς τοῦ 1827, ὁ Σωτηρόπουλος, ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ὀπλαρχηγούς τοῦ Καραϊσκάκη, ἐπρωτοστάτησεν ἡρωικά. Καὶ τὴ νύχτα τῆς 7 Μαρτίου 1827, ἔπειτα ἀπὸ ἓνα συμπόσιο στὸ Κερασίμι μὲ τὸν Καραϊσκάκη, τὸν ἀκολουθεῖ στὴν ἀπότολμη ἔφοδο ἐναντίον ἐχθρικοῦ ὀχυροῦ στὸ μετόχι. Ἦρθαν ἐκεῖ στὰ χέρια μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ἡ μάχη μεταβλήθηκε σὲ πετροπόλεμο. Ἐνας ὀγκόλιθος χτύπησε θανάσιμα στὸ κεφάλι τὸ Σωτηρόπουλο. Τὸν μετέφεραν στὴ Σαλαμίνα, ὅπου πέθανε σὲ λίγες μέρες. «Καὶ μᾶς ἄφησεν λυπηρὰν ἐνθύμησιν», γράφει ὁ Κασομούλης, «διὰ τὰ ἐπιχειρηματικά καὶ στρατιωτικά προτερήματά του καὶ μάλιστα τὰ φυσικά ὡς πρὸς τὰς ὀχυρώσεις».

Τὸ ὄνομά του εἶναι χαραγμένο στὸ Μνημεῖο τοῦ Καραϊσκάκη καὶ αὐτὴ στάθηκεν ὡς τὴν ὥρα ἡ μοναδικὴ ἐπίσημη ὑστεροφημία του. Στὸ Ἡρώο τοῦ Μεσολογγιοῦ δὲν ὑπάρχει οὔτε μιὰ στήλη, οὔτε μιὰ πλάκα, πὺν νὰ μνημονεύῃ τοὺς ἄθλους του. Ἀξιόλογη ὁμως μονογραφία ἔχει ἐκδοθῆ τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὸ δικηγόρο κ. Γ. Τσατσάνη, συγχωριανό του.

Ὁ Εὐθύμιος ἢ Ἀναγνώστης Ξύδης ἦταν ἓνα λεβεντόκορμο παλληκάρι, ἀπὸ τὰ πῶς φημισμένα γιὰ τὸ ἀδάμαστο θάρρος του καὶ τὸ φλογερὸ πολεμικὸ του μένος. Ἀρχηγὸς Σώματος ἀπὸ 250 διαλεχτοὺς Ρουμελιῶτες, διαδραμάτισε σπουδαῖο μέρος στὴν Πελοπόννησο, ὅταν τὴν κατάκλυζαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰμπραήμ. Φρούραρχος, πολιτάρχης, Τριπολιτσᾶς, διατάχθηκε νὰ σπεύσῃ μὲ τὸ Σῶμα του πρὸς τὸ Νεόκαστρο γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἄμυνα κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Αἰγυπτίων. Πολέμησεν ἐκεῖ μὲ ὅλη τὴν ὀρμὴ τῆς φημισμένης ἀνδρείας του καὶ σκοτώθηκε στὸ Κρεμμύδι, σὰν ἄλλος Λεωνίδας, μὲ πολλοὺς — πλείστους ἀφανεῖς ἥρωες ἀπὸ τὸ σῶμα του. Ἄγγλος περιηγητής, παρατυχόντας ἐκεῖ, περιγράφει τὴν ἐπίσημη κηδεῖα πὺν τοῦ ἔξαμαν οἱ συναγωνιστές του, ἐγκωμιάζοντας τὴν ἀρρενωπὴ ὁμορφιὰ τοῦ νεκροῦ παλληκαριοῦ. Κανένα μνημεῖο, καμμιά ἐπιγραφή δὲ μνημονεύει πονθενὰ τὴ θυσία τοῦ Στρατηγοῦ Θύμιου Ξύδη, πὺν στάθηκεν ἓνας ἀπὸ

τοὺς πῶ ἀγνοὺς ἤρωες τοῦ 1821, ἀφεγάδιαστος σὲ ὄλη του τῆ στάσι καὶ τῆ δρεῖσι.

Κάποια δημοτικὰ τραγούδια μόνον, διασωσμένα ἀπὸ τὸν Καρκαβίτσα, ὕμνοῦν τῆ λεβεντιά του καὶ τὰ πρόωρα χαμένα του νιάτα.

Ὁ ἀδελφός του χιλίαρχος Σπῦρος Ξύδης (σώζεται χαρακτηριστικὴ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Καραϊσκάκη) τὸν διαδέχτηκε σὰν Φρούραρχος Τριπολιτσᾶς. Τότε (καθὼς γράφει ὁ Ἴταλὸς εὐπατρίδης Ἰωσήφ Πέκκιο) πέρασε ἀπὸ ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς Ρός. Ὁ Σπῦρος Ξύδης τὸν ὑποδέχτηκε ἔξω ἀπ' τὴν πόλι μὲ πολλὰ παλληκάρια. Ὅταν ἔφτασε ὁ Ρός, ἔβγαλε ὁ Ξύδης τὰ δύο του πιστόλια καὶ πυροβόλησε. Ἐπειτα τὸν ἐχαιρέτησε βάζοντας τὸ δεξί του χέρι ἐπάνω στὴν καρδιά. Ὁ Ρός τὸν συλλυπήθηκε γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Στρατηγοῦ, πὸν σκοτώθηκε στὴ μάχη τῆς Μεθώνης. Ὁ Ξύδης τοῦ ἀπάντησε: «Ἐντυχισμένοι κ' ἐμεῖς, ἂν πεθάνουμε μ' ἓνα παρόμοιο θάνατο». Ἴδον τὸ 1821!

Ὁ Γεώργιος Ἀνεμογιάννης, Παξινὸς τὴν καταγωγή, ναύτης εἰς τὸ καράβι «Σύμμαχοι» τῆς Μπουμπουλίνας, στάθηκεν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους πυροπολιτῆς στὸν Ἱερό Ἀγῶνα καὶ μὲ περιφρόνησι γιὰ τὸ θάνατο ἴση πρὸς τὸν Ἀθανάσιο Διάκο ἔλαβε τὸ ἴδιο μαρτυρικὸ τέλος. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 οἱ πλοίαρχοι τῆς Ἑλληνικῆς ναυτικῆς Μοίρας, πὸν πολιορκοῦσαν τὸν Ἐλαχτο, ἀποφάσισαν νὰ κάψουν μὲ πυροπολικὸ τὸν Τουρκικὸν στόλο, γιατί, διαφορετικά, δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν πλησιάσουν, ὅπως τὸν προστάτευαν τὰ μεγάλα κανόνια τοῦ Κάστρου. Ὁ Σπετσιώτης Μυριαλιῆς μετασκεύασε σὲ πυροπολικὸ ἓνα Γαλαξιδιώτικο πλοῖο. Ἀλλὰ ποῖος θὰ τὸ πηδαλιουχοῦσε γιὰ νὰ τὸ προσκολληθῆ στὴν Τουρκικὴ ναυαρχίδα; Ὀχτακόσιοι ναῦτες τῶν πλοίων μας ἀναρωτήθηκαν δισταχτικὰ γιὰ τὴν τολμηρὴ ἀπόφασιν. Μὰ τοὺς πρόλαβεν ὄλους μὲ τὴν πρόθυμη προσφορὰ του ὁ Ἀνεμογιάννης. Εἰκοσιπέντε χρονῶν ροδοπάρειο παλληκάρι. «Τί ἀμοιβὴ θέλεις;» τὸν ρώτησαν οἱ πλοίαρχοι. «Τώρα δὲν θέλω τίποτα». Ἀποκρίθηκε. «Ἄν δώσῃ ὁ Θεὸς καὶ πετύχω τότε θὰ σᾶς πάρω ἀπὸ δέκα τάλλαρα γιὰ νὰ κάμω ἓνα χάρισμα τῆς ἀρρεβωνιαστικῆς μου». Τὸ χάρισμα ἐκεῖνο δὲν ἐδόθηκε! Κι ἀκόμα τὸ χρωστοῦμε ὄλοι μας...

Αυστυχῶς ἡ γενναία ἀπόπειρα ἀπότηχε. Ὁ ἄνεμος δὲν βοήθησε τὸν Ἄνεμογιάννη. Ἀπομάκρυνε ἀπ' τὰ τούρκικα τὸ ἀναμμένο πυρπολικό. Ὁταν οἱ φλόγες τὸν ἔζωσαν καὶ δὲν μπορούσε νὰ μείνῃ πιά μέσα στὸ πλοῖο, ἔπεσε στὴ θάλασσα. Εἶχε δεμένο τὸ τιμόνι μὲ παλάγκο καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὸ κυβερνήσῃ κολυμπώντας. Βάρκες τῶν Τούρκων τὸν κατάφτασαν, τὸν χτυπήσαν μὲ τὰ κουπιά καὶ τὸν αἰχμαλώτισαν. Ζήτησαν οἱ πλοίαρχοι νὰ τὸν ἀνταλλάξουν μὲ Τούρκους αἰχμαλώτους, μὰ οἱ πασάδες δὲν τὸ δέχτηκαν. Τὸν ἔψησαν ζωντανὸ ἐπάνω στὶς ἐπάλλξεις τοῦ Κάστρου τοῦ Ἐπάχτου καὶ κρέμασαν ἐκεῖ τὸ ἀπανθρακωμένο του κορμὶ γιὰ νὰ τρομοκρατήσουν τὰ Ἑλληνικὰ πληρώματα. Ἐκεῖ ἐπάνω σ' ἓναν ἐπιθαλάσσιο πύργο μιὰ μαρμάρινη πλάκα μνημονεύει τὸ σεμνὸ παλληκάρι. Καμμιά ἄλλη τιμὴ δὲν τοῦ ἔχει γίνει. Μὰ καὶ λίγο ἔλειψε νὰ παραμείνῃ ἄγνωστη καὶ ἀληξιάρχητη ἡ ἡρωϊκὴ αὐτὴ προᾶξι καὶ θυσία. Ὁ Ἰωάννης Φιλήμων, πὸν τὴν περιγράφει στὸ «Ἱστορικὸ Δοκίμο» του, τὴν ὑπομνηματίζει μὲ τὴν ἐξῆς σημείωσι: «Ὁ ἡρωισμὸς οὗτος τοῦ νέου Γεωργίου Παξινοῦ ὑπῆρχεν ἄγνωστος παρὰ τῶ κοινῶ τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἄλλαι ἄλλων πράξεις, οὐδεμίαν πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην τοῦ Παξινοῦ ἐπιδεχόμεναι σύγκρισιν, ὑπερυνψώθησαν καὶ ὑπερεθαυμάσθησαν, διότι οἱ ἄλλοι οὗτοι ἔτυχον ἐξ οἰκογενειῶν γνωστῶν ἢ ἐπετηδεύθησαν, ἵνα μεγαλύνωσι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ μικρά, ἢ ἔλαβον διὰ λόγους ἄλλους βοηθὸν τὴν περίστασιν καὶ τὴν συνδρομὴν ἐτέρων προσώπων. Χάριν δ' ὁμολογοῦμεν πολλὴν τῶ καλῶ ἀγαθῶ Ἰωάννη Σωτηριάδῃ ἐξ Αἰγίου, ὑπηρετήσαντι ἐν τοῖς ναυτικοῖς τῆς Ἑλλάδος καὶ γνωρίζοντι πλεῖστα τῶν κατὰ θάλασσαν διατρεξάντων ἐπληροφορηθῆμεν παρ' αὐτοῦ τὸν ἡρωισμὸν τοῦ Παξινοῦ, ὁμολογούμενον μὲν καὶ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου καὶ γενναίου ναυτικοῦ Ἀδριανοῦ Σωτηρίου, ἐπιβεβαιούμενον δὲ ἀναντίρρητον καὶ παρὰ τινος ἐτέρου Ἰωάννου Ἀθανασοπούλου, ὑπομνηματισταμένου αὐτόν, ὡς ἀκολούθως, ... «Ὁ Γεώργιος Παξινὸς ἐφέρθη ὡς ἥρωας ἀπὸ κάτω εἰς τὸν Ἐπαχτον μὲ τὸ μπουρλότο ὅπου ἔμενε μοναχὸς μέσα. Τὸ μπουρλότο ὀρτιζάριζε καὶ ἡ λαύρα τῆς φωτιᾶς τὸν ἐκαντζάριζεν ἀπὸ τὴν κουβέρτα καὶ αὐτὸς μὲ τὴν τρουμπέτα «ἐλευθερία, μᾶς ἔλεγε, ζητᾶτε μωρ' ἀδέρφια, καὶ ἐγὼ διὰ τὴν πίστιν μας θέλω ἀποθάνω πρῶτος μὰ τὴν χρυσῇ πατρίδα μας

ἂν δὲν μᾶς καὶ ὁ φλώκος». Ἐπὶ ὅξω ἀπὸ τὴν κουβέρτα ἐτράβα κ' ἐκνυβέρτα γιὰ νὰ πέση στὴν τούρκικη κουβέρτα. Μὴ δυνήθεις νὰ διευθύνῃ τὸ μπουρλότο ἀπὸ τὰς λαύρας τοῦ μπουρλότου, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὲ τὸ μαχαῖρι εἰς τὸ χέρι τὸν ἔπιασαν οἱ ἄπιστοι καὶ τὸν ἐσούβλισαν. Ταῦτα ἔγραφα, εὔρεθεις τότε ἐντὸς μὲ τὸν Λυκοῦργον καὶ μὲ τὸν Καπετὰν Ἀδριανὸν Σωτηρίου Σπεισιώτην ὁ Ἰ. Θανασόπουλος.

«Τὴν σημειώσωσιν αὐτὴν, βεβαιώνει ὁ Φιλήμων, ἀντεγράψαμεν ὡς ἔχει, εὔρεθεις ἐν τῷ τέλει χειρογράφου παλαιοῦ καὶ ρυπίντος, περιέχοντος δὲ ἡμερινὰ καὶ νυκτερινὰ ναυτικά σημεῖα συναγωγικῆσεως ἢ σήματα (σιγιάλα)».

Ἐν δὲν εἶχαν τυχαῖα συλλεχθῆ ταὶ ὀλίγα αὐτὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἓνα στρατοῦχαρο ὅχι μόνον τὴν ἡρωικὴ αὐτοθυσίαν τοῦ Ἀνεμογιάννη θὰ ἀγνοῦσαμε ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Σπεισιῶτες ἐγνώριζαν τὴ χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν ταυτόχρονα μὲ τοὺς Ψαριανούς καὶ μὲ τοὺς Ὑδραίους.

Στὰ μεγάλα ἐκεῖνα χρόνια διέλαμψεν ὅσον καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μαραθῶνα, ὅσο καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, διέλαμψεν μὲ ὅλη τῆς τὴν αἴγλη, μὲ ὅλη τῆς τὴν μεγαλοπρέπεια ἡ Ἐθνικὴ μας Ἀρετὴ. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρετὴ. Ἐντονα προβλήθησαν τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς. Ἀκαταγώνιστη ἀποδείχτηκεν ἡ ἐνδόμυχη δύναμίς τῆς. Ἀκατάπνηχτη ἐστάθηκεν ἡ δημιουργικὴ τῆς πνοή.

Καὶ τὸ γεγονός τὸ μέγα, τὸ θαῦμα τὸ μοναδικὸ εἶναι ὅτι ἡ προαιώνια καὶ ἀστείρευτη αὐτὴ Ἀρετὴ δὲν ἐξόπλισε ψυχικὰ μόνον τοὺς λίγους καὶ τοὺς διαλεχτούς, ἀλλὰ στὸ ἴδιο μέτρο, στὸν ἴδιο βαθμὸ ἐξόπλισε καὶ τοὺς πολλούς — καὶ τοὺς πῶς ταπεινούς καὶ τοὺς πῶς ἀφανεῖς. Ἐξόπλισε τὴ γενεὰ ὅλη. Τὸ Γένος ὀλάκερο!

Τέτοια ὑψῶσι ἠθικῆ, τέτοια ἔξαρσι ψυχικῆ, τέτοια ἐξίσωσι στάθμης μέσα σὲ καθολικὸ πνεῦμα αὐταπαρνήσεως, μέσα σὲ ὀλοκληρωτικὴ ἀπόφασιν θυσίας, μέσα σὲ ὀλοσχερῆ κατάλυσι τοῦ φόβου, μέσα σὲ ἀπόλυτη γενίκευσι τοῦ ἡρωισμοῦ, σπανιώτατα ἔχει διαπιστώσει ἡ παγκόσμια Ἱστορία. Ποτὲ ἄλλοτε στὸ βίον τῆς Ἀνθρωπότητος δὲν συνταυτίστηκαν τόσο θεληματικὰ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Καμμιά διαφορὰ μεταξὺ τους! Ἀτράνταχτα: κοινὴ ἔγινε πίστις ὅτι ἡ ζωὴ χωρὶς Ἐλευθερία εἶναι χίλιες φορὲς πικρότερη ἀπὸ

τὸ θάνατο. Ἀκράδαντα: κοινὸ ἔγινε ἰδανικὸ ὅτι ὁ θάνατος γιὰ τὴν Ἐλευθερίαν εἶναι τὸ αὐθεντικώτερο εἰσιτήριο γιὰ τὸν Παράδεισο τῆς Ἀθανασίας.

Τὸ 1821 δὲν ἀξιολογεῖται στὴν Ἱστορία σὰν μεγάλη νίκη μόνον τῆς Ἑλλάδος. Ἀξιολογεῖται σὰν μεγάλος θρίαμβος τῆς Ἀνθρωπότητας ὅλης.

Ποτὲ ἄλλοτε στὰ νεώτερα χρόνια ὁ ἄνθρωπος, ὁ μέσος ἄνθρωπος, ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, δὲν ἐξάρθηκε σὲ τόσο μεγαλεῖο, δὲν μετεωρίστηκε σὲ τόσο δόξασμα. Τὸ ἀκριβὲς μέτρο τοῦ ἐπιτεύγματος αὐτοῦ τὸ δίνουν ὅχι οἱ ἑκατοντάδες τῶν κορυφαίων ἀλλὰ οἱ μυριάδες τῶν ἀφανῶν.

Θὰ ἦταν ἀφιλοσόφητο καὶ ἀνιστόρητο νὰ ὑποτιμήσῃ κανεὶς τὴν κολοσσιαία συμβολὴ τῶν κορυφαίων. Ἀλλὰ θὰ ἦταν ἐγκληματικὸ καὶ ἀσυγχώρητο νὰ μὴν ἐκτιμήσουμε ὅλοι τὴν πρωταρχικὴ καὶ μαζὶ ἀποτελειωτικὴ ἀξία τῆς συμβολῆς τῶν ἀφανῶν. Ἡ γνῶσις, ἡ ἐπίγνωσις, ἡ φωτισμένη συνείδησις εἶναι μέσα στὸ προνόμιο τῶν διαλεκτῶν. Ἡ πίστις, τὸ ἔνστιχτο, τὸ θαμπόφωτο ὑποσυνείδητο εἶναι μέσα στὸ δῶρο τῶν ταπεινῶν. Καὶ τὸ θαῦμα ἐπιτελεῖται, ὅταν στὴν προᾶξι τῆς ζωῆς, στὴ δοκιμασία τοῦ κινδύνου, στὴν παλαιστρα τῆς Ἱστορίας κατορθώνουν οἱ πολλοὶ νὰ ἰσοτιμήσουν τὸ φτωχὸ δῶρο τους μὲ τὸ πλοῦσιο προνόμιο τῶν ὀλίγων, μετουσιώνοντας τὴν πίστις τους σὲ γνῶσις, τὸ ἔνστιχτό τους σὲ ἐπίγνωσις, τὸ ὑποσυνείδητό τους σὲ συνείδησις.

Αὐτὸ κατορθώθηκε στὸ 1821.

Ἄν ἐμβαθύνῃ πανεὶς στὸ νόημα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἂν ἀναζητήσῃ τὸ ἀληθινὸ τῆς μῆνυμα ὅχι μόνον μέσα στὰ ἐπίσημα κείμενα, μέσα στὰ ἐπεξεργασμένα ἱστορήματα, ἀλλὰ καὶ μέσα στὰ πιὸ ἀχειροτέχνητα ἀνέκδοτα, μέσα στὰ πιὸ ἀνεπιτήδευτα ἀφηγήματα, μέσα στὰ πιὸ ἀνθόρμητα δημοτικὰ τραγούδια, δὲν θὰ δυσκολευθῆ νὰ πειστῆ ὅτι καὶ τὸ νόημα καὶ τὸ μῆνυμα εἶχαν εὐρύτατο περιεχόμενον, θησαυρισμένο ἀπὸ τὴν ψυχικὴ ἀχτιδοβολὴ ὅλου τοῦ Λαοῦ, ὅλου τοῦ Γένους. Δὲν ἦταν τὸ συσσωρευμένο ἐπὶ τέσσερες αἰῶνες μῖσος ἐναντίον τοῦ Κατακτητῆ ἢ μεγάλη κινητήρια δύναμις τοῦ Ἀγῶνα τοῦ 1821— δύναμις καταλυτικὴ, δύναμις ἀρνητικὴ, ποὺ δὲν θὰ ἐπαρκοῦσε. Ὑπῆρχε δύναμις θετικὴ, ἀπροσμέτρητη — ὁ Ἔρως γιὰ τὴν Ἐλευ-

θερία. Ὑπῆρχε δύναμι δημιουργική, θεόπνευστη — ὁ πόθος γὰρ Νόμο, ὁ ζῆλος γὰρ συγκρότησι Πολιτείας.

Αὐτὸ τὸ νόημα κι αὐτὸ τὸ μήνυμα δονοῦσαν ἐξ ἴσου τὴν ψυχὴ τῶν ἐπιφανῶν καὶ τὴν ψυχὴ τῶν ἀφανῶν. Καὶ αὐτὸ τὸ «ἐξ ἴσου» δίνει στοὺς ἀφανεῖς τὸ οὐσιαστικὸ πλεονέκτημα, τὴν ἀφανῆ ὑπεροχή, πὸν ὀφείλομε νὰ ἐκτιμήσουμε καὶ νὰ τιμήσουμε ὅλοι.

Ὅταν κάποτε τύχη νὰ ξεφυλλίσετε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Μακρυγιάννη (πὸν ὅσο κι ἂν εἶναι ἐπώνυμος, ἐπιφανής, ἀπὸ τὸ πνεῦμα κι ἀπὸ τὸ ἦθος κι ἀπὸ τὸν πηλὸ τῶν ἀφανῶν ἦταν συγκροτημένος) ζητήστε νὰ βρῆτε στὸ Β' Βιβλίον, κεφάλαιο Γ', λίγες γραμμὲς του γὰρ τοὺς κατοίκους τῆς Περαχώρας καὶ τῶν Μεγάρων. Γράφει: «Ἡ διοίκηση, ὅπου ἦταν ὁ Κωλέτης καὶ γραμματέας ὁ Χρηστίδης — ὅσο ναρθῆ ὁ Κουντουριώτης κι ὁ Ζαΐμης — ἐνεργοῦσαν αὐτῆνοι εἰς Περαχώρα. Μᾶς δέχτηκαν οἱ κάτοικοι μὲ τίς ἀγκάλες ἀνοιχτές. Ἦταν βαρὺς χειμῶνας ἐβῆκαν ἀπὸ τὴ φωτιά τους καὶ συγύρια τους καὶ ζωοτροφὴ τους καὶ μᾶς περιποιόνταν ὅλους κι ἔλεγον. «Καθόμαστε ἐμεῖς νησιτικοί, καὶ φᾶτε ἐσεῖς ὅπου προσπαθᾶτε διὰ νὰ γίνουν νόμοι». Ὑστερα ἡ διοίκηση καὶ οἱ πληρεξούσιοι πῆγαν εἰς τὰ Μέγαρα ὡς κεντρικώτερον μέρος».

«Μεγάλῃ ἰλικρίνειαν καὶ πατριωτισμὸν εἶδαμεν ἀπὸ τοὺς Περαχωρῖτες καὶ ἀπὸ τοὺς Μεγαρῖτες. Ἔδειξαν αἰσθήματα πατριωτικὰ καὶ φιλόανθρωπα κι ἔλεγον. «Νὰ πουληθοῦμεν ὅλοι νόμους νὰ κάμετε διὰ τὴν πατρίδα». Πήγαιναν νησιτικοὶ καὶ ξυπόλυτοι αὐτῆνοι καὶ οἱ καημένοι ἀγωνισταὶ τους μὲ γράμματα, ὅπου χρειάζονταν παντοῦ νὰ στέλνωμεν, κι ἔτρεχαν μὲ μεγάλῃ προθυμίαν».

Τί μεστὸ φρόνημα! Τί ὀριμασμένη πίστι! Τί ἀπλοϊκὴ ὀλοκλήρωσι τοῦ μεγάλου αἰτήματος τῆς Ἐθνεγεροσύνης! Εἶχαν περάσει χρόνια σκληροῦ πολέμου. Ὁ ἐχθρὸς κατάκλυζε μὲ ἀνανεωμένους δυνάμεις τὴ Χώρα. Τίποτε δὲν εἶχε μείνει ὄρθιο στὴν Ἑλλάδα. Τίποτε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἡθικόν.

Ἄλλ' αὐτὸ ἀρκεῖ γὰρ νὰ τὰ ἐπανορθώγη ὅλα. «Νὰ πουληθοῦμεν ὅλοι, Νόμους νὰ κάμετε γὰρ τὴν Πατρίδα!» ἔλεγον οἱ ἀπλοϊκοὶ Περαχωρῖτες. «Καθόμαστε ἐμεῖς νησιτικοὶ καὶ φᾶτε ἐσεῖς ὅπου προσπαθᾶτε διὰ νὰ γίνουν

νόμοι!», ἔλεγαν οἱ καλοὶ Μεγαρίτες. Καμμιά φιλοσοφική θεωρία καὶ κανένα πολιτικὸν δόγμα δὲν μπορεῖ νὰ ἰσοφαρίσῃ τὴν ὀλοζώντανη οὐσία ποὺ περιέχει τὸ ἀνθρώπινο ἀντὶ ξεφώνημα τῶν ἀφανῶν. Βέβαιοι γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσί τους, κι ἄς ὀρθῶνεν ἀκόμα μπροστά τους τὸν πάνοπλον ὄγκο του ὁ Τοῦρκος, ζητοῦσαν Νόμους, ζητοῦσαν Πολιτεία. Ἡ Ἐλευθερία γιὰ τὴν ὁποία ἐθυσίαζαν τὰ πάντα, δὲν ἦταν κάτι ἀόριστο, κάτι ἀκαθόριστο. Δὲν ἦταν γοητευτικὸν ὄραμα, δὲν ἦταν θελχτική φαντασμαγορία. Εἶχε καὶ γιὰ τὸν πῶς τελευταῖον ἀγωνιστὴ σάρκα καὶ ὀστᾶ. Σάρκα τῆς ἦταν ὁ Νόμος. Ὅστᾶ τῆς ἦταν ἡ Δικαιοσύνη.

Διὰ βαζα κάπου τώρα τελευταῖα ἕναν σύγχρονον ὀρισμὸ τῆς Ἐλευθερίας. Καὶ θυμᾶμαι ὅτι συνόψιζε κάπως ἔτσι τὸ θέμα: «Ἡ Ἐλευθερία θὰ ἦταν μιὰ ἀνίσχυρη Ἰδέα, ἂν δὲν ἐπραγματώνετο συγκεκριμένα μὲ τὴν δημιουργία ἑνὸς Κράτους κατ' εἰκόνα τῆς καὶ ὁμοίωσί τῆς, ἑνὸς κράτους Δικαίου, ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας τὸν ἐμφυχωτικὸν του νόμον καὶ τὴν ἀέναη ἔμπνευσί του».

Ὅσο κι ἂν εἶναι ὠραῖα εἰπωμένο, δὲν προσθέτει στὴν οὐσία του τίποτα στὰ ὅσα οἱ Μεγαρίτες κ' οἱ Περαχωρῖτες τοῦ 1826, στὰ ὅσα οἱ Ἑλληγες τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα μελετοῦσαν μὲ τὴν ἐνόρασι στοὺς μυχοὺς τῆς ψυχῆς τους, στὰ ὅσα τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων σύγκρομο καὶ σὺνφυχο ἐπίστευε μὲ ὅλη του τὴν καρδιά στοῦ ὑποσυνειδήτου τὰ τρίσβαθα.

Χωρὶς τόσο βαρὺ καὶ πλούσιο ἠθικὸν ἔρμα δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἐφτὰ ὀλόκληρα χρόνια ἀναμιμένος καὶ ἀκατάσβηστος ὁ Ἱερὸς βωμὸς τῆς θυσίας, μέσα σ' ἕνα συνεχῆ ἀγῶνα, ποὺ οἱ ἄνισοι ὄροι του γινόταν κάθε μέρα καὶ ἀνισώτεροι. Ὁ νέος ξεσηκωμὸς τῆς Ρούμελης ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη τὴν ὑστατὴ ὥρα, οἱ φτερωτές του ἐκστρατεῖες, τ' ἀπότολμα στρατηγῆματά του, οἱ ἀπίστευτες νίκες του, ποιοὺς λέει ὅτι δὲν εἶχαν σὰν ἔναυσμα τὴν πολεμικὴν του μεγαλοφυΐα; Ἀλλὰ καὶ ποιοὺς λέει ὅτι δὲν εἶχαν σὰν θροναλίδα καὶ σὰν πυρίτιδα τῶν ἀφανῶν ἡρώων, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν, τὴν αὐτοδύναμι πίστι καὶ τὸν ἐκρηκτικὸν ἐνθουσιασμό;

Ἄν παραλείψαμε ἐπὶ ἐνάμισον αἰῶνα νὰ ἐκδηλώσουμε τὴν ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη ἔμπραχτα, ὑψώνοντας στὴν Προτεύουσα τὸν μαρμάρينو ἀν-

δριάντα τοῦ Ἡρώα, πὸν ἐνσάρκωσε, ὅσο κανεῖς ἄλλος, τὴν ἔμπνευσι καὶ τὴν ὁρμὴ τοῦ Γένους, ἃς μὴν παραλείψουμε σήμερα, ὅτε τὸ ἔτος Καραϊσκάκη ζωηρεύει τὴ Μνήμη τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα, ἃς μὴν παραλείψουμε νὰ στρέψουμε τὸν ἄμετρο σεβασμὸ μας καὶ τὴν ὑψίστη μας ἀναγνώρισι πρὸς τοὺς Ἀφανεῖς Ἡρώες, πὸν ἐνσάρκωσαν μὲ τὴν πιὸ σεμνόπρεπη ἀφιλοδοξία τὸ μένος καὶ τὸ σθένος τοῦ Γένους, πὸν ἐνσάρκωσαν μὲ τὴν πιὸ ἀνιδιοτελεῖ λεβεντιά τὸ ἰδανικὸ τῆς φιλοπατρίας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας.

Ὅλοι μαζί, ἐπιφανεῖς καὶ ἀφανεῖς, μᾶς προσφέρουν σήμερα νὰ κοινωνήσουμε ἄλλη μὰ φορὰ τὸ μυστικὸ φίλτρο τοῦ 1821. Καὶ ἂν οἱ ἐπιφανεῖς ἀπαιτοῦν ἀπὸ ἡμᾶς, πολὺν δίκαια, νὰ φωτιστοῦμε ἀπὸ τὸ ἔργο τους, νὰ ἐμπνευστοῦμε ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ τους παράδειγμα, οἱ ἄλλοι — οἱ Ἀφανεῖς Ἡρώες — πὸν ἀγνοοῦμε τὸ ἀτομικὸ τους ἔργο, πὸν ἀγνοοῦμε τὸ προσωπικὸ τους παράδειγμα, ἐκεῖνοι, ἀπὸ τὴν ἀφάνειά τους, δὲν ἀπαιτοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ τοῦτο μόνον: Νὰ θεμελιώνουμε πάντοτε ἀπαρασάλευτα στὸ 1821 τὸ Ἐθνικὸ μας Πιστεύω. Τὸ 1821 νὰ εἶναι πάντοτε ζωντανὸ μέσα στὴν ἱστορικὴ μας αὐτοσυνείδησι. Ποτὲ νὰ μὴν ἀποκόψουμε τοὺς ψυχικοὺς μας δεσμοὺς μὲ τὴν ἔνδοξη ἀφετηρία τῆς Νέας Ἑλλάδος, πὸν εἶναι ἡ 25ῃ Μαρτίου. Ποτὲ νὰ μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ διάρκεια δὲν ἔχει καμμιάν ἄλλην ἀσφάλεια παρὰ μόνον τὴν ἐνεργὸν διατήρησι τοῦ πνεύματος τῆς αὐτοθυσίας. Ἀδιάλειπτα νὰ ἐλέγχωμε καὶ νὰ διαπιστώνουμε ὅτι ἡ Ἐθνικὴ μας πορεία ξετυλίγεται ἀπαρέγκλιτα στὴν εὐθύτατη γραμμὴ πὸν ἐχάραξε τὸ πύρινο σύνθημα τῆς Ἁγίας Λαύρας: «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος».

Αὐτὸ εἶναι τὸ αὐστηρὸ παράγγελμα τοῦ ὑψηλοῦ ἰδεολογικοῦ προσηνατολισμοῦ πὸν μᾶς ἐμπιστεύονται σήμερα οἱ Ἀφανεῖς Ἡρώες.